

Uhri auringonjumalalle eli miten edistää hyvinvointia ja terveyttä

SIRPA TASKINEN

Ylimmän kaksinaisuuden jälkeläiset, jumalat, olivat luoneet maailman. Tässä luomisessa oli ilmeisesti ollut tärkeintä auringon synty. Sanottiin jumalien kokoontuneen pimeässä Teotihuacániin, jossa muuan heistä, pieni spitaalinen, mätähäväinen jumala, uhrautui ja heittäytyi valtavaan rovioon, josta hän muuttuneena tähdeksi kimmahhti taivaalle. Mutta tämä uusi aurinko oli liikku-maton, se tarvitsi verta päästäkseen käyntiin. Silloin jumalat uhrasivat itsensä, ja aurinko imi voimaa heidän kuolemastaan ja lähti liikkeelle taivaalla.

Näin alkoi kosminen draama, johon ihmiskunta osallistui jumalten jälkeen. Auringolle piti antaa joka päivä ravintoa, ”kallisarvoista vettä” (chalchiuatl) eli ihmisverta, jotta se jatkaisi kulkuaan ja jotteivät pimeyden voimat lopullisesti valtaisi maata. Uhraaminen oli pyhä velvollisuus aurinkoa kohtaan ja samalla **välttämätöntä ihmisten oman hyvinvoinnin vuoksi**. Ilman sitä maailmankaikkeudenkin elämä pysähtyisi. ”Joka kerta, kun pyramidin huipulla pappi kohotti kässissään uhrin veristä sydäntä (– –) lykkäytyi maailmaa ja ihmiskuntaa koko ajan uhkaava katastrofi.”

Ei julmuus eikä viha ollut syynä meksikolaisten ihmishuhreihin. Ne olivat vain heidän vastauksensa – ainoa minkä he keksivät – koko ajan uhanalaisena olevan maailman epävakaisuuteen. Tarvittiin verta tämän maailman ja ihmiskunnan pelastamiseen, uhri ei ollut enää surmattava vihollinen, vaan jumalan luokse lähetettävä sanansaattaja, joka oli puettukin jumalan tapaan. (Soustelle 1968, 108–110; lihavointi: S. T.).

Siitä lähtien, kun johtamani tulosalueen nimeksi laitettiin vaatimattomuudesta tinkien ”Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen”, olen joutunut pohtimaan, mitä oikeastaan tarkoitetaan hyvinvoinnilla ja miten sitä voitaisiin edistää.

Terveyden edistäminen on käsitteenä vakiintuneempi, ja sillä on myös määritelmiä ja strategioita. On mahdollista esimerkiksi

- edetä syy–seuraus-ketjujen perusteella tunnistetuista vaaratekijöistä (tai suojatekijöistä) ohjelmiin ja toimenpiteisiin, jotka pyrkivät eliminoimaan haitallisia vaikutuksia (tai lisäämään suojaa), kiinnittämättä erityistä huomiota ekologiseen tai sosiaaliseen elinympäristöön tai kulttuurisiin tekijöihin,

- pyrkiä, riskiä aiheuttaviin tekijöihin puuttumisen sijaan, vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen siten, että väestö välttäisi terveyttä vahingoittavia elintapoja ja selviytymiskeinoja ja omakuisi terveyttä ylläpitävän ja edistävän elintavan,

- luoda, ottamatta välttämättä kantaa siihen, miten vaikutukset syntyvät, toimintapolitiikan kautta sellainen fyysinen ja sosiaalinen elinympäristö, joka tiedetään ja/tai koetaan terveyttä ja hyvinvointia edistäväksi,

- kehittää sellaisia rakenteita, organisaatioita, toimintoja ja palveluja, jotka vahvistavat terveyttä tukevaa infrastruktuuria eri sektoreilla yhteiskunnassa,

- vaikuttaa yhteiskunnan, organisaatioiden ja kansalaisten kulttuuriin, kuten arvoihin ja arvotuksiin. (Sosiaalivakuutus ..., 2001, 22–24.)

Paljolti kritisoidun WHO:n klassisen määritelmän mukaan terveys ei ole pelkästään sairauksien tai toiminnan vajavuuden puuttumista vaan ”täydellinen fyysisen, henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila”. Hieman lievennettynä sama näkemys esiintyy esimerkiksi Suomen Akatemian terveyden edistämisen tutkimusohjelmassa TERVE (2001–2004):

Terveydellä ymmärretään paitsi sairauden puuttumista myös fyysisistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia ja toimintakykyä. Terveyden edistämisen päämääräksi voidaan nähdä mm. sellaiset mi-

tattavissa olevat tekijät kuin terveen eliniän piteneminen, odotettavissa olevan elämänlaadun parantaminen sekä väestöryhmien erojen pieneneminen terveyden eri ulottuvuuksilla. Terveyden edistämisen keinoja ovat sellaiset terveys- ja muut yhteiskuntapoliittiset ratkaisut, joiden avulla parannetaan yksilöiden ja yhteisöjen mahdollisuuksia terveyden saavuttamiseen.

Tässä törmätään kiisteltyn kysymykseen: mikä on hyvinvoinnin ja terveyden välinen suhde? Tulosalueeni nimessä ne rinnastetaan, mutta muitakin näkemyksiä on. Onko hyvinvointi alisteinen terveydelle, kuten edellä olevassa määritelmässä (jolloin lähellä ovat elämänkulun medikalisaation ongelmat), vai olisiko terveys sittenkin hyvinvoinnin yksi osa-alue? Asian pohdinta ei ole pelkästään sanojen pyörittelyä, vaan sillä on suuri käytännön merkitys – ainakin siinä, kenen vastuuksi asioiden hoitaminen nähdään.

Kerttu Perttilä (1999, 8) analysoi perusteellisesti terveyden edistämistä kunnan tehtävänä ja havaitsi, että kuntien päättäjien käsitykset terveydestä ja terveyden edistämisestä olivat yhteydessä toisiinsa. Päättäjät, jotka määrittivät terveyden suppeasti sairauden puuttumiseksi sekä fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin tilaksi, katsoivat muita useammin terveyden edistämisen olevan yksilön omalla vastuulla. Ne päättäjät, joiden terveystiedot olivat edellistä laajempi, näkivät terveyden edistämisen (yksilön vastuun ja terveydenhuollon toimenpiteiden lisäksi) myös muiden hallinnonalojen tehtävänä sekä yhteisö-, ympäristö- ja yhteiskuntapoliittisena kysymyksenä.

Taannoisella Meksikon-matkallani opin, että atsteekkien lukuisat ihmisuhrit olivat tarkoitettu ihmisten hyvinvoinnin edistämiseen, koska heidän vastuullaan oli auringon kiertokulku, josta kaikki hyvä riippuu. Rituaaleilla oli siis kiistatonta perustelut: kun ihmisiä oli uhrattu, aurinko oli noussut joka päivä.

Halusimmepa sitä tai emme, kaikkien ihmisten maailmankatsomus sisältää aineksia erilaisista uskonnoista, maagisista uskomuksista ja tieteellisrationaalisesta tiedosta. Näiden avulla määritetään eri kulttuureissa, mitä pidetään hyvinvointina ja terveytenä, selitetään, mikä aiheuttaa pahoinvoinnin ja sairaudet, sekä etsitään niihin parannuskeinoja. Vierailu atsteekkien muinaisilla asumalajeilla herätti uteliaisuuteni vertailla muutamien muiden maailmankatsomusten ja uskontojen näkemyksiä. Mitään kattavaa katsausta en tee, vaan esitän poimintoja sieltä täältä. Mitä eri aikoina ja

eri puolilla maailmaa on pidetty hyvinvointina, sen edellytyksinä ja edistämisenä? Onko siitä vastuussa yksilö, yhteisö vai korkeammat voimat?

Olemmeko rationaalisempia kuin alkuasukkaat?

Mark Twain on todennut, että ”ihminen näyttää olevan raihnas, surkea kapine, katsoipa häntä millä kulmalta hyvänsä, jonkinlainen vikojen ja puutosten British Museum. Hän on aina remontissa. Koneella, joka olisi yhtä epäluotettava, ei olisi markkinoita lainkaan”.

Bronislaw Malinowski (1960, 32) kysyy: ”Mutta kuka meistä todella uskoo, että omat ruumiilliset vikamme, heikkoutemme ja lähestyvä kuolemamme ovat pelkästään luonnollisia tapahtumia, vain merkityksettömiä seikkoja syiden loppumattomassa ketjussa? Kaikkein rationaalisimmallekin sivistyneelle ihmiselle leijailevat terveys, sairaus ja kuolemanuhka ikään kuin himmeän sumuverhon peitossa”.

Sairauksien syitä koskevat käsitykset voidaan jaotella seuraavasti (Vuori 1979, 258):

1. Demonologiset käsitykset: Kaikki luonnonilmiöt ovat elollisia ja niissä piilee voimia. Sairauksien syynä on tabun rikkominen, sairautta aiheuttavan esineen joutuminen elimistöön noituuden vuoksi tai riivaajan tunkeutuminen.

2. Teogeeniset käsitykset: Sairaus on Jumalan ihmisille lähettämä rangaistus. Ainoa keino on lepyttää Jumala. Ihminen on Jumalan edessä vastuussa teoistaan.

3. Metafyysiset käsitykset: Ei uskota yliluonnollisiin mutta kylläkin salattuihin voimiin. Uskotaan ihmisten ja kaikkien luonnon olioiden ja asioiden väliseen yhteyteen ja vuorovaikutukseen, esimerkiksi tähtiin ja ilmastomuutoksiin. Kiinalaisten mukaan terveys ja hyvinvointi riippuvat Yangin ja Yinin tasapainosta.

4. [Länsimaiset] tieteelliset käsitykset: Sairauksien synnyssä ei ole yliluonnollisia voimia, vaan syyt voidaan todentaa kokeellisesti. [Joillakin] sairauksilla on spesifinen etiologia, joten ne voidaan ehkäistä puuttamalla sairautta aiheuttaviin tekijöihin¹. Rokotusten lisäksi tartuntatauteja on parhaiten estetty hygienian nousulla: viemällä lika pois kaduilta, puhtaalla juomavedellä, viemäroinnillä, käymälähygienialla, käsien pesulla jne.

Malinowskin (1960, 30–32) mukaan luonnollisten ja yliluonnollisten voimien kahtalaisuuden

välinen raja-aita ei ole missään niin ohut ja hento kuin ihmiskohtalon kahdessa ratkaisevimmassa tilassa: terveydessä ja kuolemassa. Alkuasukkaatkin tietävät erittäin hyvin, että on olemassa luonnollisia syitä tai välikappaleita, jotka voivat johtaa kuolemaan: myrkyt, haavat, palaminen, putoaminen. Niin ikään tunnetaan, että kylmyys, kuumuus, liikaräjähdys, liiallinen auringonpaiste ja ylenpöyryminen saattavat aiheuttaa vähäisempiä vaivoja tai sairauksia. Niitä voidaan parantaa luonnollisin hoitokeinoin kuten hieronnalla, höyrykäsittelyllä, lämmittämällä tulen ääressä ja käyttämällä tiettyjä lääkeaineita. Myös vanhuuden tiedetään heikentävän ruumiinvoimia. Primitiivisessä maailmassa näiden luonnollisten syiden lisäksi on olemassa valtava pahan noituuden alue, ja useimmat sairaus- ja kuolemantapaukset luetaan sen piiriin.

Jollei henkivoimien hyväntahtoisuutta voidaakaan suoraan varmistaa, niiden vaikutus on pidettävä kurissa tai ainakin koetettava elää niin huomaamattomasti kuin mahdollista. Kun entisajan grönlantilaiset soutivat ohi jonkin mahtavan jäävuonon, jonka vyöryvät jäätiköt saattoivat joka hetki kaataa ja rusentaa heidän heikot aluksensa, he eivät uskaltaneet puhua eivätkä kohottaa katsettaan, jotteivät siten loukkaisi jäätikön ”omistajaa”.

Noituuden mahtava voima

Kultin, varsinaisen pyhyiden palvonnan, vastaakohtana on magia, joka perustuu siihen, että ylikuonnollisia voimia voidaan enemmän tai vähemmän täydellisesti hallita. Jumaluudet voidaan pakottaa maagisin keinoin tottelemaan. Pelkkä toivomus ei kuitenkaan aina riitä. Sen vuoksi on turvauduttava loitsukaavoihin, perittyihin ilmaisiin, joiden voiman kokemus on todennut. Ne ovat usein vanhanaikaisia sanakäänteitä, käsittämättömiä tai kokonaan järjettömiä hokemia, joiden voima perustuu juuri niiden hämäryyteen.

---

¹ *Tosin historiasta voidaan todeta, että oikeisiin johtopäätöksiin on usein tultu metafysiikan kautta. Esimerkiksi jo antiikin ajalla esiintyi käsityksiä, että pienet silmälle näkymättömät eliöt voisivat aiheuttaa sairauksia. Miasma-teorian mukaan kaikki sairaudet ovat elimistön nesteiden tasapainohäiriöitä. Tätä sovellettiin keltakuumeen hoitoon siten, että ammuttiin tykillä ilmaan saastuneen ilman liikauttamiseksi, jolloin se vaihtuu ja puhdistuu. (Vuori 1979, 265.)*

Katolisen kirkon juhlalliset ehtoollissanat ”Hoc est corpus” muuttuvat kansan suussa maagiseksi ”hokuspokukseksi”. (Birket-Smith 1972, 54–59.)

Ihmisen ja karjan hedelmällisyyttä voidaan edistää myös kosketusmagian avulla. Eri puolilla Eurooppaa ihmisten on tapana eri vuodenaikoina, esimerkiksi laskiaisena, pääsiäisenä, helluntaina tai jouluna, ruoskia toisiaan vihreillä oksilla. Tarkoituksena on siirtää ihmisiin oksien elinvoima ja hedelmällisyys. (Birket-Smith 1972, 61.)

Alkukantainen intialainen khondi-heimo, joka harjoittaa kaskenviljelyä, piti aikaisemmin ihmishuhreja välttämättöminä, jotta varmasti saataisiin runsas sato. Uhrien, joiden täytyi olla nuoria ja täysissä voimissaan, katsottiin olevan itse maajumalattarien sijaisia, ja kun heidät oli mitä hirveimmällä tavalla surmattu, silvotut ruumiit haudattiin pitkin peltoja. Samaan käsitykseen perustuu itäisillä Sundasaarilla ja Uudessa-Guineassa esiintyvä dema-usko; siinä tappo kuuluu draamaan, jossa alkuajan tapahtumia esittämällä menneisyys ja nykyisyys yhdistetään katkeamattomaksi kokonaisuudeksi. Kannibalismin sisäinen olemus ilmenee selvimmin siellä, missä kuolleet sukulaiset syödään. Tämän toimituksen nojalla saavutetaan oman elinvoiman uudistumisen lisäksi se, että elämän ja kuoleman ikuisessa kiertokulussa esi-isät elävät jälkeläisissään ja suku lapsissaan. (Birket-Smith 1972, 65–69.)

Pahat voimat vierastavat tulta ja melua

Magian vastine on tabukäsité. Kaikkein, mikä on varustettu ”voimalla”, sisältyy vaara; jokaista tekoa, joka saattaa sen suorittajan kosketuksiin tämän voiman kanssa, on vältettävä. Tabun tunto-merkki on siis kielto. Pahoja vaikutuksia voidaan kuitenkin torjua myös aktiivisemmin. Melu ja tuli ovat pahoille voimille hyvin vastenmielisiä, ja sekä ampuminen uuden vuoden aattona että tulet juhannusyönä ovat muistoja siltä ajalta, jolloin niitä on koeteltu pelottaa näillä keinoilla. Joka vuosi Nikobaareilla ja eräissä osissa Indonesiassa asukkaat ajavat kaikki taudinhenget alukseen ja lähettävät sen avomerelle. (Birket-Smith 1972, 71–76.)

On tiettyjä aikoja, jolloin tunnetaan, että elämässämme tapahtuu käänne, ja jolloin sen vuoksi halutaan puuttua luonnonkulkuun tai jolloin kaipuu etsiä apua ylhäältä ilmenee voimakkaimpana. Suomessa eniten loitsuja liittyi Jyrin päi-

vään (Pyhä Georgios, Pyhä Yrjö), jolloin karja päästettiin ensi kertaa keväällä laitumelle. Karjan laitumelle laskeminen on eräänlainen irtaumarriitti, johon sisältyi useita, karjaa kaikelta vihamielisyydeltä suojaavia taikoja. Navetan kynns oli paikka, jota oli erityisesti varottava ja jossa tehtiin ensimmäiset suojatoimet. (Piela 1989, 92.)

Monilla leikin ja urheilun muodoilla on alkuun maaginen ja uskonnollinen tausta, ja ne ovat sidottuja määrättyihin vuodenaikoihin. Eskimoilla on tapana harjoittaa keväällä kiinniottoleikkiä, eräänlaista bilbougetia, edistääkseen auringonkulkua, syksyllä he tekevät nuorasta kuvioita hidastaakseen sen katoamista. Kilpajuoksu ja pallopelit palvelevat usein magiaa. (Birket-Smith 1972, 97–127.)

Naiset ja lemmentaiat

Yksi keskeinen loitsujen ja magian alue on rakkaus, sen syyttäminen ja säilyttäminen, ja lemmentaiat ovat turvautuneet useimmiten naiset. Suomessa naisten rooli on ollut Itä-Suomessa erilainen kuin Länsi-Suomessa. Itäsuomalaiseen käsitykseen naiseudesta ovat loitsuissa liittyneet kiinteästi ja avoimesti lemmeiksi nimitetty viehätysvoima, aistillisuus, seksuaalisuus, avioliitto ja äitiys. Lemmenkylvetysriitti voidaan tulkita naisten yritykseksi vaikuttaa elämäänsä, se on eräänlainen kulttuurinen vallankäytön muoto. Länsisuomalaisesta naisesta saa lemmentaiien perusteella toisenlaisen kuvan: Hän on haluamansa miehen suhteen aktiivinen ja aggressiivinen, hän ei ole huolissaan omasta attraktiivisuudestaan, hän ei puhu sanaakaan avioliitosta tai äitiydestä. (Piela 1989, 99.)

Islam painottaa kohtuullisuutta

Edellä kuvatut maagiset käsitykset kuitataan nykyisin suurimmaksi osaksi ”taikauskona”, joskin arkipäivässämme elää niistä lukuisia jäänteitä. Kulttuuritutkijat ovat tulleet siihen tulokseen, että yhteisön saavuttamasta tiedosta välittyy tuleville sukupolville se osa, jolla on yhteisölle merkitystä. Varsinkin suurten maailmanuskontojen hyvinkin vanhat määrittelyt hyvinvoinnista ja sen edellytyksistä vaikuttavat jatkuvasti miljoonien ihmisten elämään.

Islamin opin mukaan sielu on ohjelmoitu etsi-

mään sopusointua, tasapainoa, hyvää terveyttä, seesteistä mieltä ja ystävällismielistä kumppanuutta. Siten se etsii kaikkea sitä, mikä sitä miellyttää, ja halajaa suojelusta sitä vastaan, mikä sitä ei miellytä. Ihmisten väliset erot johtuvat pääasiassa geneettisestä perinnöstämme ja muista piilossa olevista piirteistä. Luomisen tarkoitus on alistua kaikkina aikoina Jumalan tahtoon. (Haeri 1996, 33.)

Eläkkeen terveellisesti ihmisen on syötävä hyvin. Mutta häntä varoitetaan menemästä liiallisuusiin ruoan, vaatteiden tai suojan suhteen; syötäväksi sallittuja eläimiä ja lintuja ei ole kuin muutama laji. Vuorovaikutus luonnon kanssa pohjautuu siihen, että otetaan siitä vähin mahdollinen, mikä elämisen jatkumiseen tarvitaan. Luonnon kunnioittaminen on Luojan kunnioittamista. (Haeri 1996, 43–44.)

Koraanin mukaan (30:30) ihminen on syntynyt luonnollisessa puhtauden tilassa tai fitrah'ssa eli islamissa. Mitä hyvänsä ihmiselle tapahtuukin syntymän jälkeen, on seurausta ulkoisesta vaikutuksesta. Voidaan sanoa, että ihmisluonne on muokattavissa. Ratkaiseva tekijä on sosiaalistumisprosessi, etenkin kotiympäristön vaikutus. Se on avainasemassa ihmisen persoonallisuuden muotoutumisessa ja moraalisen luonteen kehityksessä. (I.I.F.S.O 1993, 15.)

Islamilaisella yhteenkuuluvuudella on historiallinen tehtävä, joka tähtää paljon enempiin kuin pelkkään henkiinjäämiseen, valtaan tai fyysiseen jatkuvuuteen. Tämä kuvataan Koraanissa seuraavasti (3:103): ”Ja jotta teistä tulisi seurakunta, joka kutsuu ihmisiä hyvyyteen, säätää heille oikeat elämäntavat ja estää heitä pahuudesta, sellaiset ihmiset tulevat menestymään.”

Buddhalaisuudessa kärsimys lakkaa luopumalla elämänjanosta

Buddhalaisuus vierastaa hyvinvoinnin käsitettä; sen mukaan koko elämä on kärsimystä. Kärsimyksen syynä ovat halu ja elämänjano. Kärsimys lakkaa niistä luopumalla, jos ihminen löytää tien vapautukseen eli jalon kahdeksanosaisen tien: 1) oikea tieto ja ymmärrys, 2) oikea tavoite ja aikomus, 3) oikea puhe, 4) oikea käyttäytyminen tai toiminta, 5) oikea elämäntapa tai elanto, 6) oikea ponnistelu, 7) oikea tietoisuus tai itsehillintä ja 8) oikea mietiskely. (Grönblom 2001, 179.)

Se ei kuitenkaan ole yksinkertaista. ”Helppo on

tehdä sitä, mikä on pahaa ja meille vahingollista. Ylen vaikea on tehdä sitä, mikä on hyvää ja oikeaa. Itse ihminen tekee pahat tekonsa, itse hän niistä tahriintuu”. (Karttunen & al. 1977, 276.)

Taolaisuuden mukaan kaikella on palautteensa

Taolaisuus pyrkii palauttamaan tasapainon, joka alkujaan oli vallinnut ihmisen ja luonnon välillä. Kaiken perusta on tao, tie. Se on maailmankaikkeuden toimintatapa, ylin luonnonlaki. Kaikki, mikä saa tapahtua luonnostaan, tapahtuu taon mukaan. Ihmisen tulee noudattaa taota, jotta hän saavuttaa rauhansa ja onnensa. (Karttunen & al. 1977, 325–326.)

Hyvät teot tuottavat palkkion ja vääryydet kostaavat. Jokaisesta toiminnasta seuraa taon vastaus, ja palkkiot ja rangaistukset ovat niiden varjoja. Palkkiot voivat olla vaurautta, omaisuutta, mainetta, onnistumista, saavutuksia ja perinteitä kunnioittavia jälkeläisiä. Rangaistukset ilmenevät köyhyytenä, epäonnistumisena, häpeänä ja epäkunnioittavina lapsina.

Karmalaisuus poikkeaa buddhismista ja kiinalaisesta perinteestä siinä, että palkkiona voi olla terveys ja pitkä ikä vaurauden ja omaisuuden ohella ja rangaistuksena sairaus ja kuolema köyhyyden ja epäonnen lisäksi (Wong 1997, 193).

Zen luottaa sisäiseen voimaan

Taolaisuus on alkuperäinen kiinalainen vapautumisen tie, joka yhdistyessään intialaiseen mahajana-buddhalaisuuteen tuotti zenin.

Kun ihminen on oppinut jättämään mielen omiin oloihinsa, niin että se toimii sille luonnollisella yhtenäistyneellä ja välittömällä tavalla, hän alkaa ilmentää sitä erikoislaatuista sisäistä voimaa, jota nimitetään teksi. Tässä ei ole kyse sisäisestä voimasta moraalisen selkärangan merkityksessä, vaan tehokkuudesta, samoin kuin puhuessamme jonkin kasvin parantavasta voimasta. Te on ajatuksella tavoittamaton ihmisen välittömän ja luonnollisen toiminnan kekseliäisyys ja luova voima – voima, joka tukahtuu, kun sitä yritetään hallita muodollisilla menetelmillä ja tekniikalla. (Watts 1997, 43–47.)

Lin-dži Lu painotti luonnollisen eli teeskentelemättömän elämän merkitystä: ”Buddhalaisuudes-

sa ei ole sijaa ponnistukselle. Olkaa vain tavallisia, älkää erikoisia. Tyhjentäkää suolenne, heittäkää vetenne, pankaa ylle vaatteenne ja syökää ruokanne. Kun olette väsyneitä, asettukaa makuulle. Tietämättömät ihmiset saattavat nauraa minulle, mutta viisaat ymmärtävät.” (Watts 1997, 126.)

Ytimenä ei ole ponnistaminen tunteiden hillintämiseksi ja kohteliaan välinpitämättömyyden kehittämiseksi, vaan tarkoituksena on nähdä sen yleismaailmallisen harhaluulon läpi, jonka mukaan miellyttävä tai hyvä voidaan temmata erilleen tuskallisesta tai pahasta (Watts 1997, 141). ”Mikä tahansa käy vastoin tavallisten ihmisten mieltä ja tahtoa estää ihmisten lain ja Buddhan lain” (Watts 1997, 216).

Jainalaiset haluavat vapautua luomakunnasta

Jainalaisten mukaan ihmisten maailmassa vaihtelevat nousevat ja laskevat periodit, joiden aikana viisaus ja hyvinvointi vastaavasti vaihtelevat (Karttunen & al. 1977, 218).

”Se, joka itse näkee, ei tarvitse opetusta; mutta kurja, koeteltu typerys, joka etsii tyydytystä nautinnoista ja jonka onnettomuudet eivät lopu, pyörii ympäri kärsimysten kehässä. (– –) Jonkin ajan kuluttua hän sairastuu; ne, joiden kanssa hän asuu, valittavat ensin häntä vastaan, sitten hän valittaa heitä vastaan. (– –) Kun he oivaltavat, että ilolla ja tuskalla on eri alkuperä, he huolestuvat nautinnon tähden.” (Karttunen & al. 1977, 222.)

Aistinautintoja on ylenkatsottava. Ilosta pidättyen, valppaana, hallittuna, on eletävä pyhää elämää. Arvollinen tässä maailmassa vapautuu luomakunnasta. Kun kiusaukset ovat ilmenneet, tulee ihmisen kärsiä tuskat kuin niistä nauttien. Kun kahleet putoavat, hän on täyttänyt elämänsä. (Karttunen & al. 1977, 224–227.)

Hindulaisuudessa uhrataan tulen jumalalle

Hindulaisuus ei ole mikään selkeästi määritelty uskonto vaan pikemminkin kokonaisen vanhan ja taajaväkisen sivilisaation ajattelutapa. Kaksi teemaa kuitenkin kulkee kautta hindulaisen tradition. Toinen niistä koskee kosmoksen järjestystä ja sen säilymistä. Brahmanipappien säännöllisesti toimittamat uhrat jumalille ylläpitävät kosmista järjestystä. Yksilö, jonka puolesta uhritoimitus

tehdään, saa palkkion joko tässä elämässä tai taivaassa. (Cross 1996, 11–33.)

Jumalia ovat mm. Brahma, Vishnu ja Shiva. Tulen jumalaa rukoillaan seuraavasti: ”Säteile paha meiltä pois, Agni, säteile meille rikkautta, säteile paha meiltä pois. Me uhraamme haluten hyviä peltoja, hyvinvointia ja hyvyyttä, säteile paha meiltä pois.” (Karttunen & al. 1977, 8.)

Toinen hindulaisuuden perusteema on henkilökohtaisen pelastuksen eli mokshan (”vapautumisen”) etsintä. Elämän todellinen tarkoitus on tehdä loppu samastumisesta tilapäiseen yksilölliseen minään ja suuntautua sen sijaan muuttumattomaan tietoisuuteen, joka yksin on Todellinen. (Cross 1996, 121.)

Myös hindulaisuudessa uskotaan jälleensynty-miseen ja karman lakiin. Karma on looginen seuraus siitä, mitä on tapahtunut aikaisemmin. Jokainen tekemämme teko ja jokainen kokemus, joka vaikuttaa tunteisiin, jättää jäljen mieleen. Karma ei koskaan ole ulkopuolelta aiheutettu vaan se, miksi olemme itsemme tehneet. Tärkeää on mielen hallinta, keskittyminen, meditaatio ja sulautuminen.

Vanhan testamentin hyvinvointi on konkreettista

Vanhassa testamentissa annetaan kymmenen käskyä lepopäivän pyhittämisestä vanhempien kunnioittamiseen. Niiden noudattamisesta seuraa pitkä ikä ja maallista menestystä (2. Moos. 20:12): ”Kunnioita isääsi ja äitiäsi, että kauan eläisit siinä maassa, jonka Herra sinun Jumalasi, sinulle antaa.” Hyvinvointi on siis jotain hyvin konkreettista tässä ja nyt.

Jobin kirjasta ilmenee se yhteiskuntasopimus, johon Vanha testamentti nojaa: jos noudattaa Jumalan käskyjä, seurauksena on maallinen menestys. Saatanan usutuksesta Jumala antoi tämän lyö-dä esimerkillisen hyveellistä Jobia erilaisin vit-sauksin koetellakseen hänen uskoaan. Sen johdosta Job käy ystäviensä kanssa kiivasta keskustelua siitä, pitääkö paikkaansa uskomus, että hurskas menestyy, mutta jumalaton hukkuu ja että jumalattoman onni on lyhytaikainen. Koska onnettomuuksien riivaama Job tiesi itsensä jumaliseksi ja hurskaaksi, hän halusi kyseenalaistaa tämän opin. Ei voinut pitää paikkaansa, että ulkonainen onni ja menestys olisi katsottava hurskauden palkaksi, mutta kärsimys ja kova onni juma-

lattomuuden seuraukseksi. Kun epäonni vain jatkui, Job alkoi epäillä itseään ja katui puheitaan. Tällöin Herra katsoi kärsimykset riittäviksi ja siunasi hänen elämänsä lopun. Hyvinvointi merkitsi seuraavaa: 14 000:ta lammasta, 6 000:ta kame- lia, 1 000:ta härkäparia ja 1 000:ta aasintammaa. Aikaisemmin menettämiensä lasten tilalle Job sai 7 poikaa ja 3 kaunista tyttärtä. (Huomattakoon, että Job antoi tyttärille perintöosan veljien rinnalla.) Tämän jälkeen Job eli vielä 140 vuotta ja sai nähdä lapsensa ja lapsensa lapset neljänteen polveen saakka.

Loppujen lopuksi piti siis paikkansa käsitys, että Herraansa uskova saa palkinnokseen maallista rikkautta, paljon jälkeläisiä ja pitkän iän.

Uusi testamentti lupaa palkan taivaassa

Uudessa testamentissa hurskaan elämän palkkio muuttuu abstraktisemmaksi taivasosuudeksi. Vuorisaarnan mukaan autuaita ovat hengellisesti köyhät, murheelliset, hiljaiset, vanhurskautta isoavat, laupiaat, puhdassydämiset, rauhantekijät, vanhurskauden tähden vainotut. Heidän palkkansa on suuri taivaassa. (Matt. 5:3–12.) ”Älkää kootko itsellenne aarteita maan päälle (–) vaan taivaaseen (–) sillä missä sinun aarteesi on, siellä on myös sinun sydämesi” (Matt. 6:19–21). Kuitenkin luvassa oli myös tämänpuolista hyvää (Matt. 6:33): ”Älkää murehtiko (–) vaan etsikää ensin Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskauttansa, niin myös kaikki tämä [maallinen hyvyys] teille annetaan.”

Uudessa testamentissa ihmisen pahoinvoinnin lähde ei ole ympäristössä vaan hänen sisällään: ”Ei mikään, mikä ihmisen ulkopuolelta menee hänen sisäänsä, voi häntä saastuttaa, vaan mikä ihmisestä lähtee ulos, se saastuttaa ihmisen. Sillä se ei mene hänen sydämeensä vaan vatsaan, ja ulostuu.” Näin hän sanoi kaikki ruuat puhtaiksi. ”Mikä ihmisestä lähtee ulos, se saastuttaa ihmisen. Sillä sisästä, ihmisten sydäimestä lähtevät pahat ajatukset, haureudet, varkaudet, murhat, aviorikokset, ahneus, häijyys, petollisuus, irstaus, pahansuonti, jumalanpilkkua, ylpeys, mielettömyys.” (Mark. 7:18–22.)

Myös kristinuskon perustuu uhriin (Joh. 3:16): ”Sillä niin on Jumala maailmaa rakastanut, että hän antoi ainokaisen Poikansa, ettei yksikään, joka häneen uskoo, hukkuisi, vaan hänellä olisi iankaikkinen elämä”.

Ihmisellä on taipumus hybridiseen

Näistä pinnallisistakin poimintoista voidaan havaita, että hyvinvoinnin lähteenä ja pahoinvoinnin aiheuttajana nähdään varsin yleisesti ihminen itse. Monia maailmankatsomuksia ja uskontoja yhdistää perusnäkemys ihmisen mitättömyydestä – virsissäkin laulaja on useammin surkea syntinen kuin Kuninkaan lapsi. Kysymys ei niinkään ole uskosta perisyntiin vaan ihmisen kosmiseen alemmuuteen luonnon ja korkeampien voimien rinnalla. Ihmisellä on taipumus luulla itsestään liikoja, ja tästä hän selviää vain nöyrytmällä ja tyytymällä korkeampien tahtoon. Hänelle on usein kovalla kädellä opetettava paikkansa. Ihmisellä ei ole luontaista oikeutta elämään saatikka hyvinvointiin, vaan hänen on pyydettävä anteeksi olemassaolostaan.² Tullakseen toimeen maailmassa ihmisen on lepyteltävä tai suostuteltava korkeampia voimia ja tehtävä niitä suopeiksi erilaisin uhrein ja uhrauksin. Joissain kulttuureissa – kuten atsteekkien – uskotaan, että ihminen on mitättömyydestään huolimatta (tai ehkä juuri sen vuoksi) vastuussa myös koko maailman olemassaolosta, auringon päivittäisestä noususta.

On varsin myöhäistä ajattelua, että kaikilla ihmisillä olisi oikeus hyvinvointiin ja terveyteen. YK:n ihmisoikeussopimusta olisi vielä muutama vuosikymmen sitten (ehkä vielä nytkin?) monissa kulttuureissa pidetty täytenä hybridisenä, jumalten uhmaamisena – eikä sen maailmanlaajuinen toteutuminen tosin ole näköpiirissäkään.

Selkeänä erona hyvinvointiajattelun edustamaan maailmankatsomukseen kaikissa edellä esitellyissä uskonnoissa ja uskomuksissa on se, että muissa tulee tunnustaa jotakin ideologiaa. Aikaisemmin on ollut itsestään selvää, että palkkiot (mitä ne sitten kussakin järjestelmässä ovatkin) lankeavat vain niiden osaksi, jotka noudattavat ohjeita ja uskovat auktoriteettien oppeja. Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat. Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto. Hyvinvointivaltiossa sen sijaan jokainen katsoo olevansa oikeutettu etuuksiin – ja vielä esittämään kritiikkiä päälle. Uhrin jumalille ovat muuttuneet vaatimuksiksi yhteiskunnalle: hyvinvointia tulisi saada vastikkeetta.

²Vain amerikkalainen (?) mainosmies voi keksiä jotain niin kulttuurin vastaista kuin ylellisyystavaran markkinoinnin väitteellä ”Koska olen sen arvoinen!” Vai ovatko vuosituhantiset perinteet todella murtumassa?

Onko hyvinvointi yksinään edes mielekäs tavoite? ”Elämän kolme suurta lahjaa, köyhyyden, yksinäisyyden, kärsimyksen, asettaa vain viisas niiden todelliseen korkeaan arvoon”, toteaa Edith Södergran. Hyvinvointipuhe muistuttaa helposti digitaalitelevisiota: on hieno tekniikka, mutta sisällöntuotanto puuttuu.

Ei ainoastaan leivästä

Hyvinvointivaltion käsitteessä ”hyvinvointia” ei useinkaan ole määritelty tai sitä on pidetty itsestään selvänä. Varsin usein sillä näytään tarkoitettavan pääasiassa tulonsiirtoja; tosin viime aikoina (Pohjoismaissa) kuvaan ovat tulleet myös nk. hyvinvointipalvelut.

Hyvinvointi on lähes aina suhteellinen kuvaaja ja ymmärrys hyvinvoinnista vaihtelee ajan, paikan ja yksilöiden mukaan (Heikkilä & al. 2002, 18). Tarpeiden korostamisen näkökulmassa perustana on ihmisten mahdollisuus tyydyttää erilaisia tarpeitaan. Resurssipainotteisessa näkökulmassa tarkastellaan niitä voimavaroja, joilla ihminen voi ohjata ja hallita elinolojaan. Näitä ovat mm. raha, omaisuus, tiedot, taidot, fyysinen ja psyykinen energia sekä sosiaaliset suhteet. Yksilön subjektiivinen hyvinvointi ei suoraan ole määriteltävissä hänen tarpeitaan tyydyttävien resurssien määräästä vaan pikemminkin siitä, mitä hän arvostaa. Omassa maaseudun ja kaupungin hyvinvointia käsittelevässä tutkimuksessaan Matti Heikkilä työtovereineen kuvaa materiaalista elintasoja ja psykososiaalisia tekijöitä, kuten psyykkistä terveydentilaa, psyykkistä hyvinvointia, sosiaalisia ongelmia, asuinympäristöä, ahdinkoa sekä turvallisuuden tunnetta asuinalueella liikuttaessa.

Tarkastellessaan hyvinvointitilastointia Hannele Sauli ja Jussi Simpura (2002, 163) katsovat, että hyvinvointi on pikemminkin erityinen näkökulma, josta eri tarkoituksiin kerättyjä tilastoja tulkitaan, kuin niiden varsinainen kuvauskohde. Hyvinvoinnin piiriin he katsovat kuuluviksi kansakunnan varallisuutta ja kansantuotetta, palkkoja ja hintoja, elinikää ja terveyttä koskevat tilastot. Myös sosiaalisia suhteita, kulutusta ja ajankäyttöä koskevat tiedot kuvaavat hyvinvointia. Hyvinvointitilastoihin voidaan lisäksi lukea myös erilaiset poikkeavuuksia kuvaavat tilastot (kuten Suomessa rikollisuus- ja päihdetilastot). Hyvinvoinnin ja ympäristön tilan välinen yhteys on heidän mukaansa nykyään selviö. Sauli ja Simpura

kummastelevat sitä, että EU:laisessa hyvinvointi-tilastoinnissa huomion keskipisteenä ovat köyhyys ja köyhyysriskit yleisen hyvinvoinnin ja sen edellytysten kuvaamisen kustannuksella.

”Hyvinvointi” sosiaalipoliittisena käsitteenä ja politiikan kohteena näyttäisikin etäänntyneen varsin kauaksi tavallisten ihmisten arjesta. Se, mikä on tilastojen mukaan kehitystä, ei vielä takaa mitään ihmisten kokemasta hyvinvoinnin tilasta. Vai olisiko todettava, että hyväkään sosiaaliturva ei vielä tee ihmisiä onnellisiksi, vaikka se tosin hyvinkin vähentää huolten määrää. Mutta on niin peräti inhimillistä, että kun yksi huoli väistyy ja perustoimeentulo on turvattua, tilalle tulee uusia valituksen kohteita. Yhä pienemmät seikat nousevat ärtymyksen ja harmin aiheiksi niin, että jokaisella sukupolvella tuntuu olevan aihetta todeta, että ”ei ennen meidän nuoruudessamme” kiukuteltu farkkujen merkistä – hyvä kun oli vaatetta, mitä panna päälle. Sen sijaan, että valittaa kenkien hankaavan, voisi olla iloinen siitä, että omistaa kengät – ja jalat. Suhteellisuudentajun ja perspektiivin puute tuntuu yleistyneen eikä kaikkimulle-heti-nyt-ajattelu suinkaan rajoitu vain nuorimpaan sukupolveen.

Johonkin näyttää unohtuneen Erik Allardtin (1976) klassinen näkemys siitä, että hyvinvointi koostuu kolmesta osa-alueesta: Having–Loving–Being. Riittävän materiaalisien pohjan lisäksi ihminen tarvitsee tunnetta siitä, että häntä rakastetaan ja että hän kokee olevansa arvostettu esimerkiksi työssään. Englantilainen pedagogi A. S. Neill on viisaasti todennut, että lasten onnellisuus ja hyvinvointi riippuu siitä, missä määrin me heitä rakastamme ja heidät hyväksymme. Sosiaalisen pääoman muodikas käsite on ehkä yksi askel lisäämään ymmärrystä hyvinvoinnin ei-materiaalisesta komponentista.

Miksi hyvinvointivaltiossa elää niin paljon huonosti voivia ihmisiä? Mielenterveysongelmien perusteina. Väheksymättä aineellisia ongelmia näyttää siltä, että keskeisiksi pahan olon lähteiksi ovat muodostuneet tuntemukset. Ne kasautuvat yleensä seuraaviin ongelmiin: 1) toinen ihminen pettää odotukset, 2) ei pysty täyttämään kulttuurin asettamia odotuksia, 3) itseä tai läheisiä uhkaa fyysinen tai psyykinen vaara ja 4) menettää tärkeän ihmissuhteen. Positiivisten tuntemusten ilmauksia on vähemmän. Ne liittyvät hyviin ihmissuhteisiin ja menestykseen maailmassa. (Lutz & White 1986.)

Onkin kiinnostavaa, että viime aikojen hyvinvointikyselyt nojaavat yhä enemmän ihmisten subjektiivisiin kokemuksiin. Kun kysytään ihmisiltä itseltään, mitkä asiat heidän elämässään ovat tärkeitä ja tuottavat mielihyvää, listan kärjessä on yleensä kaikkea muuta kuin rahaa.

- 1) Perhe, läheiset ihmissuhteet, rakkaiden ihmisten seura
  - 2) Tasapaino, harmonia
  - 3) Luonto, vuodenaajat, kevät
  - 4) Välittäminen, ymmärretyksi tuleminen
  - 5) Lapset
  - 6) Elämykset
  - 7) Rakkaus
  - 8) Hyvä terveys
  - 9) Eläimet
  - 10) Raha-asiat kunnossa
- (Aamulehti 27.2.1997, siteerattu Yhteiskuntapolitiikka-lehden ”Ajatusten Tonavassa” 3/2002, 290)

Mitkä näistä asioista voisivat periaatteessakaan kuulua hyvinvointipolitiikan sisään ja/tai olla yhteiskunnan vastuulla? Ensi silmäyksellä eivät juuri mitkään; on populistisen helppoa vaatia, ettei valtio saa holhota ihmisiä. On tietysti paikallaan vastuuttaa ihmisiä heidän omasta käyttäytymisestään, mutta sen kääntöpuoli on syyllistä yksilöitä heidän kaikesta pahasta olostaan (Aho 2002): ”Suuri osa sairauksistamme on omia valintojamme. Huonot elintapamme vesittävät hyvänkin lääkkeen tehon.” Myös esimerkiksi työelämän ongelmat vieritetään helposti ihmisen omaan niskaan olivatpa työolot millaisia tahansa.

Tarkemmin ajatellen ihmisten hyvän olon lista liittyy sittenkin hyvinvointipolitiikkaan: jotta voisi nauttia perheestä ja läheisten ihmisten seurasta, tarvitaan esimerkiksi työn ja perhe-elämän yhteensovittamista. Voidakseen kokea tasapainoa ja harmoniaa ihminen ei saa olla stressaantunut: työssä ja opinnoissa suorituspainet ja kiireen tuntu olisi saatava kuriin. Luonnosta nauttiminen edellyttää sitä, että turmeltumatonta luontoa on jäljellä ja että ihmisillä on vapaa mahdollisuus liikkua ympäristössään. Välittämistä ja toisten ymmärtämistä pitäisi opettaa päiväkodista lähtien kouluissa, lastenneuvoloissa, järjestöissä, työpaikoilla, kaikkialla, missä ihmiset arkeaan viettävät. Elämyksiä saadaan luonnon lisäksi kulttuurista: kirjat, musiikki, liikunta, kuvataiteet jne. ovat yksi hyvinvoinnin edellytys. Hyvinvointi on monen tekijän summa.

Hyvinvointi-käsitteen analysointi on jatkuvasti tarpeen, ettei se kapeutuisi pelkästään taloudelliseksi seikoiksi. Olisi myös hyvä miettiä, mikä on se aurinko, jonka nousun varmistamiseksi tänä päivänä ihmisiä uhraataan.

KIRJALLISUUS

- AHO, ARJA: Turhat hoidot. TV-ohjelman esittely. Helsingin Sanomat 15.4.2002
- ALLARDT, ERIK: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo–Helsinki: WSOY, 1976
- BIRKET-SMITH, KAJ: Kulttuurin tiet, III. Helsinki: WSOY, 1972
- CROSS, STEPHEN: Hindulaisuus. Suom. Tuula Saarikoski. Helsinki: Tammi, 1996
- GRÖNBLOM, ROLF: Intian uskonnot. Elämäkatsomus ja yhteiskunta. Suom. Merja Itkonen. Helsinki: Schildts Kustannus Oy, 2001
- HAERI, FADHLALLA: Islam. Helsinki: Tammi, 1996
- HEIKKILÄ, MATTI & RINTALA, TAINA & AIRIO, ILPO & KAINULAINEN, SAKARI: Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Tutkimuksia 126. Helsinki: Stakes, 2002
- I.I.F.S.O. Islam Uskomme. Helsinki: Suomen Islamilainen Yhdyskunta, 1993
- KARTTUNEN, KLAUS & FÄRDING, LEIF & NIEMINEN, KAI (toim.): Idän viisautta. Helsinki: WSOY, 1977
- KORAANI. Arabian kielestä suom. Jussi Aro, Armas Salonen ja Knut Tallqvist. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 1989
- LUTZ & WHITE 1986; referoitu sivulla 126 Senni Timosen artikkelissa ”Pohjois-Karjalan lyriikka”. S. 108–135. Teoksessa: Runon ja rajan teillä. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Toim. Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989
- MALINOWSKI, BRONISLAW: Magia, tie ja uskonto sekä muita esseitä. Helsinki: WSOY, 1960
- PERTTILÄ, KERTTU: Terveyden edistäminen kunnan tehtävänä. Tutkimuksia 103. Helsinki: Stakes, 1999
- PIELA, ULLA: Loitsut 1800-luvun Pohjois-Karjalassa. S. 82–107. Teoksessa: Runon ja rajan teillä. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Toim. Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989
- PYHÄ RAAMATTU. Turku: Suomen Piiphiaseura, 1957
- SAULI, HANNELE & SIMPURA, JUSSI: Hyvinvointitilastoinnin muuttuva maailma. Näköaloja tilastojen käyttäjille. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002): 2, 162–167
- SOSIAALIVAKUUTUS JA TERVEYDEN EDISTÄMINEN. Toim. Jorma Järvisalo & Eero Lahtinen & Pirjo Koskinen-Ollonqvist. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2001: 3. Helsinki 2001
- SOUSTELLE, JACQUES: Sellaista oli atsteekien elämä espanjalaisvalloituksen aattona. Helsinki: WSOY, 1968
- TERVEYDEN EDISTÄMISEN TUTKIMUSOHJELMA TERVE (2001–2004). Helsinki: Suomen Akatemia, 2001
- WATTS, ALAN W.: Zen. Keuruu: Otava, 1997
- WONG, EVA: Taoism. The Shambala Guide to Taoism. Boston & London: Shambala, 1997
- VUORI, HANNU: Lääketieteen historia. Jyväskylä: Gummerus, 1979.